

Fra den jyske Vækkelse.

Ved K. F. Hafstrøm.

Indledning.

Omkring Begyndelsen af forrige Aarhundrede opstod baade her i Landet og andetsteds religiøse Vækkelser, der skønt indbyrdes uafhængige havde megen Lighed. Fælles var Reaktionen mod Rationalismen, iøvrigt var det folkelige Bevægelser uden noget teologisk Særpræg; det er den rettroende Lutherdom, paavirket af Pietismen (og Herrnhutismen), som rejser sig mod Vantroen. (En udmærket Karakteristik findes i: L. C. Petersen: *Erindringer fra en Præstegerning blandt de stærke Jyder*, Kbhvn. 1923, Side 54 ff). Paa disse Lægmandsbevægelser har de senere Bevægelser bygget videre: Grundtvigianismen har haft nogen Tilknytning til dem, og Indre-Mission er direkte fremgaaet af de vakte Kredse (»Sennopstræets Rod«, Blauenfeldt). De er det nødvendige Gennemgangsled fra den gamle Lutherdom til de moderne religiøse Bevægelser (i hvilke de hovedsagelig er gaaet op).

Den jyske Opvækkelse havde sit Hjemsted mellem Horsens og Vejle — mod Øst omkring Raarup i Bjerre Herred, mod Vest omkring Korning-Gammelsole, og begge Steder har »de stærke Jyder« (det Navn, som Peter Larsen, Skræppenborg, selv erklærer at have givet dem, og som de¹⁾ gerne vedkender sig)

¹⁾ Ludvig Schrøder: *Peter Larsens Liv og Gerning*, Kbhvn. 1902.

holdt sig som et isoleret Parti, hvoraf Hovedparten findes vestpaa; men ogsaa i Glattrup By, Raarup Sogn, er der stadig en Kreds, som holder Traditionerne i Hævd. De staar i Forbindelse med de andre, bl. a. ved Slægtskab, og denne Forbindelse viser sig tydeligt i, at de taler samme Dialekt som deres Frænder, forskjellig fra det øvrige Sogns. (Den Modsætning, som Schrøder finder mellem Korning-Gammelsole og Raarup-Uldum findes ikke mere. Schrøder: P. Laurssen Fredensbjerg, i Nordisk Månedsskrift for folkelig og kirkelig Oplysning, 1879 II, Side 113). De havde stadig egen Skole, hvorfra verdslig Lærdom var udelukket, og de havde, indtil min Fader, Pastor S. M. Hafstrøm, blev forhindret ved Sygdom, en Gang om Maanedn deres egen »Gudstjeneste med Benyttelse af Kingos Salmebog« — hvilket til Tider bragte Kirkesangeren i Forlegenhed —; og de unge forberedtes efter »Pontoppidan«. Det var alvorlige, i høj Grad pligttro og lovlydige Mennesker, selv Børnene saas altid alvorlige, ikke legende som andre. Deres Fører, Hans Mikkelsen (Sønnesøn af Smeden Hans Nielsen i Korning), var en sagtmodig Mand, hvis bløde Stemme enhver maatte lægge Mærke til. Hans Bibliotek bestod af en anelig (flere Hylder!) Samling gamle Andagtsbøger, smukt bevarede i gammeldags Bind med Læderspænder (desværre findes der intetsteds Navn paa tidligere Ejere).

Efterhaanden er Modstanden mod Kirken svækket; hertil har Respekten for det lovlige været en af Aarsagerne, idet Præsten betragtedes som den lovlige kirkelige Embedsmand. Da saaledes en ung Mand vilde gifte sig med en Pige, der ikke hørte til Samfundet, var det en anbefaling for hende, at hun havde tjent hos Præsten (de stærke hævder forøvrigt, at det *ikke* har været Tilfældet, at de gamle bestemte, hvem der

maatte indgaa Ægteskab — de har kun *raadet* de unge). Og da Præsten blev syg, blev det formodentlig betragtet som lovlig Forhindring i Afholdelse af den specielle Gudstjeneste; i alt Fald kom der stadig flere af dem til den almindelige Gudstjeneste. En anden Aarsag til at træde ud af de snevre Rammer var den stigende Oplysning, som Skolens Sneverhed ikke kunde hæmme hos de voksne. Det vakte ganske vist stor Modstand, da en af de unge vilde holde en Avis; hans gamle Svigerfader begyndte alligevel at kigge i Avertissementerne — og blev efterhaanden selv en ivrig Avislæser. Men paa Landbrugets Omraade var de allerede dengang vidt fremme; mange havde ved deres nøjsomme, arbejdsomme Liv drevet det til Velstand, saa de havde Raad til at købe de nye Maskiner, bygge o. s. v. Nu er flere af dem højt oplyste — for nogle Aar siden blev en af dem Sogneraadsformand.

Om noget »Samfund« er der egentlig ikke længere Tale, nogen »Fører« er der ikke; den nuværende Slægt viser skyldig Pietet mod det, deres Forfædre har kæmpet for, uden at dele disses Sneversyn — ja, jeg har hørt en af de ledende fremhæve, at ogsaa Rationalismen havde sin Betydning for vor Kirke. — Skolen bestaar endnu, som statsanerkendt Friskole med de lovbefalede Fag (dog uden Gymnastik, et Fag, som de vakte altid har set paa med Mistro, jvf. Indledn. til fortsat Kamp mod Rationalismen); m. H. t. private Forsamlinger »søger de nærmest med Misjonen« (meddeler min Hjemmelsmand Hr. Gaardejer Christen Knudsen, som ogsaa er den, der har meddelt mig mest af den mundtlige Tradition).

Fra denne Kreds stammer følgende Dokumenter, som jeg velvilligt har faaet overladt, og de mundtlige Oplysninger, som overalt, hvor de kan kontrolleres,

har vist sig aldeles nøjagtige (jeg anfører saa ordret som muligt, hvad der er mig fortalt). De giver paa flere Punkter gode Bidrag til Belysning af Bevægelsens Historie, og navnlig giver de Indblik i det aandelige Liv, der rørte sig indenfor denne Kreds. Skønt det altsammen er fra det Parti indenfor Vækkelsen, som er stemplet: det fanatiske, og som stod skarpt overfor det moderate¹⁾, saa finder man i disse Breve og Bekendelser meget andet end Fanatisme; Hovedindtrykket forekommer mig snarere at være en for et Lægmandsparti ualmindelig Besindighed; Ærlighed og Alvor vil man i hvert Fald ikke kunne frakende disse Folk.

De skriftlige Kilder bestaar af 2 mindre Samlinger (hovedsagelig Afskrifter) og 8 enkelte Dokumenter, hvoraf de 3 er af juridisk Art, og endelig: 2 Dokumenter, som velvilligt er overladt mig af fhv. Gaardejer Therkel Jensen, Gammelsole.

De skriftlige Efterladenskaber fra de gamle Førere har været af største Betydning for Efterkommerne, de læstes i Afskrift i Hjemmene, og de blev benyttet ved de gudelige Forsamlinger — gav altsaa (sammen med Bibelen og Andagtsbøgerne: Luthers Postil, Arndt, Christian Scriver o. lign.) den aandelige Næring til de vakte. En Beskrivelse af en saadan Samlings Indhold kan formentlig have en vis Interesse (selv om de enkelte Skrifter ikke er af lige stor Værdi, ofte ret ensformige og trættende Udviklinger, og nogle er Afskrifter af velkendte Forfattere).

I. En Bog, solidt indbunden, 9×20 cm, ca. 60 Blade, indeholdende:

¹⁾ Schrøder i N. M. Side 89 ff.

a) *Johanne Marie Jensdatters Beretning* om sin Omvendelse, ubehjælpsomt skrevet med daarlig Ortografi og meget mangelfuld Interpunktion (ikke uden Interesse for Studiet af den Dialekt, som taltes). Det er sikkert Originalen, derpaa tyder bl. a. Regelmæssigheden af visse Ejendommeligheder i Stave-maaden. — Skriftet er senere corrigeret og forsynet med Interpunktionstegn, men af Blækkets Farve er det næsten overalt let at se, hvad der er det oprindelige. — 17 Sider.

b) *Et Skrift* af 13. Juni 1824, hvorved Underskriverne ind-gaar et Forbund for at værne om den rene Lære, velskrevet (af Matt. Nielsen?), mangelfuld Ortografi, tildels med egen-hændige Underskrifter. Da dette er føjet til det foregaaende Skrift, har det vel været Meningen, at Bogen skulde benyttes til Oplæsning ved de private Forsamlinger, som en Slags Kanon. (At de »gamles« Skrifter virkelig er benyttet paa den Maade, er i hvert Fald sikkert. — Se Mads Andersens Afskeds-brev.) — 6 Sider.

c) *En delvis Afskrift* af Joh. M. Jensdatters Beretning, corri-geret, men næsten ordret enslydende med a. — 7 Sider.

II. En almindelig »Glosebog« paa 74 Sider (hvoraf S. 5—22 mangler), skreven med to forskellige, begge særdeles gode Haandskrifter. Paa Bagsiden stemplet: Th. Michelsen. Gm. Sole. — Indeholdende:

a) *Karen Hansdatters Sendebrev* af 29. Sept. 1812, det samme som det, hvoraf Schrøder anfører et Brudstykke -- corri-geret — efter Kochs Afskrift (Schrøder i N. M. Side 85—86, benyttet af Koch i K. S. 3 II, Side 529 og i d. Danske Kirkes Historie 1801—17, Side 272. Et Brudstykke findes ligeledes i Sigurd Elkær: Hans Nielsen Smed, Nyt nordisk Forlag, Kbhvn. 1918).

b) *Formaningsbrev* fra Matt. Nielsen af 31. Marts 1815. S. 23—30.

c) *Joh. M. J.s Beretning*, corrigeret, iøvrigt næsten ordret enslydende med I a. S. 31—44.

d) *Forbundsskriftet*, omtrent ordret = I b. — Med Under-skrifterne, som kun delvis er de samme som i I b, skifter Haandskriften. S. 44—49.

e) *Gravskrift* over Ane Michelsdatter. † 13. Novbr. 1841. — S. 50.

f) *Om Børnetugt af Johan Arndt*. S. 51—57.

g) *Et Brev fra D. M. Luther* til hans syge Moder Margarethe Luther 1531. S. 58—66.

h) *Udtag af Dr. M. Luthers Brev* til hans syge Fader Hans Luther. Anno 1530. S. 67—74.

III. *Therkel Pedersens Beretning* om sin Omvendelse, ubehjælpsomt skrevet paa en Folio-Side.

IV. *Obligation* af $27/1$ 1824, hvorved Therkel Pedersen, Gaardmand i Ikier, laaner 775 Rsb. Sedler af Gmd. Christen Petersen, Glud Mark, underskreven af Laaneren (med paaholden Pen) og til Vitterlighed: Stauning — Mattias Nielsen; tilligemed Regnskab over Renterne og Chr. Petersens Kvittering for Tilbagebetalingen samt Øvrighedens Paategninger.

Paa 3. Side af Arket:

b) *Genpart af en Ansøgning*, 1831 8. Juli, til Rentekammeret angaaende Chausséen, undertegnet: Therkel Pedersen, Ikier, og Njels Jørgensen af Lundgaard.

V. *Gravskrift* over Therkel Pedersen & Marie Katrine Christensdatter, skrevet paa en halv, afrevet Folioside. Paa Bagsiden findes Navnet: Mette Katrine Christens.

VI. *Brev fra en Mand til hans Kæreste*, af 16. Dec. 1858, skrevet paa en halv Folioside med sirlige, meget smaa Bogstaver.

VII. *Kancelliets Skrivelse af 15. Jan. 1839* (hvoraf noget mangler), hvori Tilladelse gives til, at Børnene maa undervises og konfirmeres efter de gamle Bøger. Paa Bagsiden: Navnet Anders Therkesen og Brudstykker af et Regnskab.

(Se Nordisk Kirketidende 1841, S. 21—27. Helveg: Den d. Kirkes Hist. efter Reform. II. Anden Udg. 1883. S. 644.)

VIII. *Ansøgning til Kongen*, 23. Sept. 1839 om Tilbagebetaling af Mulkterne, tiltraadt af Sognepræst og Skolekommission. Af ren juridisk Art.

(Randen er benyttet til Penneprøver, f. Eks.: det er Skrevet med en Ny Slags Penne.)

IX. *Udskrift af en Ansøgning til Kongen* af 30. Januar 1846, skrevet paa $1\frac{1}{2}$ Folioside.

X. *Mads Andersens Afskedsbrev*, if. Indholdet skrevet 1847; velskrevet. (Store og smaa Bogstaver er dog saa ens skrevne, at det flere Steder er næsten umuligt at afgøre, om et Ord er skrevet med stort eller lille Begyndelsesbogstav, i hvilken Henseende Forf. tilmed er meget inkonsekvent).

De to Dokumenter fra Gammelsole er begge Afskrifter, let læselige:

XI. *Copie af en Ansøgning*, skrevet af Mads Andersen, $\frac{3}{3}$ 1835, ufuldstændig (= Db. Nr. 2, Sp. 17—19).

XII. *Adresse mod den ny Alterbogs Indførelse*, $\frac{16}{12}$ 1839.

NB. Jeg gengiver overalt Afskrifterne med moderne Stave-
maade og forbedret Interpunktion, iøvrigt uforandret.

1. *Vækkelsen.*

Hvor og naar den jyske Vækkelse er opstaaet, kan ikke opklares; som Reaktion mod Rationalismen opstod samtidig baade i Danmark og andetsteds religiøse Vækkelser af folkelig Art, med det fælles Præg, som maatte følge af Kampen mod den fælles Fjende. — »Hvorfor besøges vore Kirker saa lidet?« spørges der i Fallesens Theolog. Maanedsskrift, 5, 1804, Side 325 ff., og Forfatteren finder blandt andet som Grund: Bibelen benyttes for lidt i Prædikenen, og Gudstjenesten er for monoton og mekanisk. Det var vel hovedsagelig Pietismen, eller rettere: den gamle lutherske Fromhed, pietistisk farvet —, som rejste sig mod den kølige Forstands-Kristendom; men Herrnhutismen har sikkert ogsaa øvet sin Indflydelse (P. Laurssen Fredensbjerg er et Eksempel herpaa), men de herrnh. Udsendinge arbejdede saa skjult og lidet udæskende, at deres Virksomhed ikke i det en-

kelte kan paavises (»ces fins et raffinés Jesuites Luthériens«, skriver en samtidig om dem.¹⁾)

A. Raarup Sogn.

En af de første Førere var *Peder Laurssen Fredensbjerg*, som er velkendt fra L. Schrøders Biografi²⁾. Han blev omvendt o. 1789, men Vækkelsens Opstaaen daterer han »fra dette Aarhundredes Begyndelse« (= o. 1800)³⁾. Indenfor Vækkelsen repræsenterer han en selvstændig, moderat Retning, som stod skarpt overfor den yderliggaaende. Men selv indenfor denne Kreds forbavses man ved at finde store Forskelligheder; ved Siden af ensidigt Sværmeri findes sund og besindig Kristendom. — Som Bevægelsens Hovedmænd nævner Biskop Birch (i sin Indberetning til Kancelliet⁴⁾): *Mattias Nielsen* i Raarup og *Smeden Hans Nielsen* i Korning.

Mattias Nielsen var Søn af Gaardejer Niels Bundgaard af Ølholm. Her havde Peder Frandsen (hvem vi senere træffer i Korning) virket allerede inden 1800. Vækkelsen her stod Herrnhutterne nær (den herrnh. Kammerherreinde Lüttichau betalte stadig Bøderne for de vakte⁵⁾).

(Senere kom denne Kreds i Forbindelse med Hauge, men »foretrak Lammets Blod og Vunder for Hauges Lovvæsen«, og gik omsider helt over til Herrnhutterne. — Fra Kirkens Side var man straks tilbøjelig til at betragte hele den jyske Opvækkelse som »Den Haugeske Fanatisme«⁶⁾); den virkelige Forbindelse mel-

¹⁾ K. S. 4, II, Side 395.

²⁾ Nord. Månedsskrift for folkelig og kirkelig Oplysning, 1879 II.

³⁾ Side 6.

⁴⁾ K. S. 3, II, Side 611.

⁵⁾ Elbæk: Jens Jørgensen Bjerregaard, Horsens 1906, Side 22.

⁶⁾ Fallesen 4, Side 611.

lem disse berører ikke det foreliggende Emne; alle Aktstykker desangaaende er praktisk samlet af A. Fibiger¹⁾.)

Her i Ølholm er Mattias Nielsen naturligvis kommen med i Vækkelsen; 1802 købte han og hans Hustru Ane Thomasdatter Ikjærgaard, og han var en af de første vakte, som her i Raarup Sogn gjorde sig bemærket ved sin Mistanke til Balles Lærebog.

Ikjærgaard blev et Midtpunkt for den religiøse Bevægelse; det var en Samtale med Mattias Nielsen, der førte til Johanne Marie Jensdatters Omvendelse (se hendes Beretning I a). Fra 1815 har vi et Brev (II b), hvori han alvorligt og besindigt formaner to Venner til at fortsætte ad den gode Vej og ikke glemme den Undervisning, han har givet dem, saavidt den er efter Guds Ord (se »Forfølgelsen«, Slutningen). Og efter Kamptiden er han Hovedmand for den Sammenlutning, der blev dannet med det Formaal at værne den rene Lære (se »Efter den første Kamp«). — Han skal have været en Mand med en yderst ømtaalelig Samvittighed, hvilken Omstændighed Folk benyttede sig af til at snyde ham: naar de havde handlet med ham, paastod de bagefter, at han havde bedraget dem; saa vidste de, at han maatte punge ud for at have sin Samvittighed fri. Dette har maaske været medvirkende til, at han maatte opgive Gaarden. I 1824 solgte han den til Terkel Pedersen og Hustru Marie Katrine (se »Efter den første Kamp«).

Johanne Marie Jensdatter, gift med Søren Olesen, skildres af Herredsfogeden, Justitsraad Brorson (i hans Indberetning til Vejle Amtshus²⁾) som en Fanatiker, der talte i Ekstase, saa hun rystede, troede, at alle

¹⁾ A. Fibiger: Hans Nielsen Hauge i Danmark. Lohse. Kbhvn. 1924.

²⁾ K. S. 3, II, Side 526, cit Koch S. 271 og Helweg S. 420.

anderledes tænkende vilde blive fordømte, og stadig talte om sin Omvendelse, hvorledes hun var i Anger og Ruelse, indtil Gud en Nat bønhørte hende (Herredsfogeden tilføjer dog: »hun skal ellers være en flittig Kone«). Et lignende Indtryk gjorde hun paa P. Laursen, Fredensbjerg, som beskyldte hende for at bygge paa »Indskud, Aabenbaringer og heftige Sindsbevægelser, som vel bestaar mere af Natur end af Naade«, — for Herskesyge o. s. v.¹⁾ Senere kom der dog et mere forsonligt Forhold mellem disse to²⁾.

Den Beretning, hun har skrevet om sin Omvendelse, har jeg i tre Opskrifter (se: De skriftlige Kilder), hvoraf den første vistnok er hendes egen (den senere Afskriver har formodentlig ikke kunnet læse den første). Selv om hendes Beretning lider af de Mangler, Selvbekendelser i Reglen har: at Omvendelsen ses med den omvendtes Øjne, og at den maaske er skrevet med et bestemt Mønster for Øje, er der dog en saa personlig Tilsætning i denne Beskrivelse af Sjælekampen og Omvendelsen, nye Anfægtelser under hendes Svangerskab og Krisen, der falder sammen med Barnets Fødsel, og navnlig en saadan aandelig Energi under Omvendelsens hele Forløb, at den forekommer mig værd at læse i sin Helhed (jeg gengiver den ret uforandret; kun Tegnsætningen og Stavemaaden er ændret). Man forstaar, at den religiøse Oplevelse har gjort et saadant Indtryk paa denne Kvinde, at hendes Tanker siden hen stadig har drejet sig derom.

Beretningen har tillige Interesse ved den Indflydelse, den har øvet; den anden Omvendelsesberetning (III) har hendes til Mønster, og af Mads Andersens Afskedsbrev (X) fremgaar, at den er brugt til Oplæsning ved

¹⁾ Schröder i N. M. S. 93.

²⁾ Smsts. S. 115.

de private Forsamlinger, og hvilket Indtryk den gjorde paa ham.

Johanne Marie Jensdatters Beretning om sin Omvendelse.

Aar 1807, Nytaarsdag var vi en Christi Korsens Fjende. Hav ingen Lyst i andet end det, at Guds Rige kan udbredes, og at du kunde gøre Guds Villie. Ja! Kære Herre, det vil jeg love at gøre¹⁾ i Navn Gud Faders og Søns og den Helligaands Navn!

Jeg, Johanne Marie Jensdatter, Glattrup, var i Ikjær den Gang²⁾ Matis havde Bryllup med Anne Tamestedatter. Da var jeg et vredens Barn og Guds og hans Menigheds³⁾ Forfølger og var meget grim⁴⁾. Da sagde Matis til mig, jeg var ikke igenfødt; da sagde [jeg], om han var igenfødt, da sagde han Ja. Da sagde jeg, hvad det var at være igenfødt; da sagde han, det var at antage Troen paa Christo. Da sagde jeg, [jeg] havde den, da sagde han Nej, jeg havde den ej, hvorfor jeg blev saare vred og forfulgte dem med min Mund.

Men da jeg kom hjem, tog jeg Bibelen i min Haand og slog den op i den Mening at gendrive dem; men da mødte mig det, jeg ikke ventede, og det var, ligesom en Pil gik igennem mig. Og jeg læste i den; og ved den Betragtning fik jeg den saa kær, at jeg arbejdede over min Formue i min betroede Pund, da jeg er en Husmoder, for at faa mig en Tid til Læsning og Betragtning. Og jeg fik den kærere og kærere; og ved den Kærlighed til hans Ord blev jeg saare bedrøvet over mine Synder, og Gud rørte min Samvittighed med en Heflighed af hans Aand, og der var ikke saa stor en Synder som jeg. Ja, jeg blev en stor Skyldner og havde intet at betale med, hvorpaa jeg græd, sukede og bad til Gud om Naade og ikke om Ret. O, jeg var i en stor Sjælevaade! Der havde Helvedes

¹⁾ Begyndelsen er skreven med en anden, og langt bedre, Haandskrift end hele Resten af Skriftet; Forf. har maaske først villet diktere, men da Nedskrivningen gik for langsomt, selv overtaget den.

²⁾ Mattias Nielsen, g. m. Ane Thomasdatter.

³⁾ jfr. Paulus!

⁴⁾ I c og H c: gram; Forf. skriver: grom.

Angest betagen min Sjæl; intet kunde fornøje mig uden Guds Naade, og den havde jeg ikke. Jeg var i en saare stor Nød for min Sjæl, min Samvittighed var indstævnet for Guds Domstol.

Da fik jeg at vide, hvo jeg havde forfulgt, det var Christus i hans Lemmer. O, jeg blev en Daare i mig selv¹⁾! Før havde jeg Lyst til Verden og den[s] Mask, men nu var det om Naade at gøre. Jeg var kommen i med at bande; jeg bandt røde Traade om mine Fingre i den Tanke, de var for mine Øjne, disse skulde minde mig om Christi Blod og hans Korsfæstelse, at jeg ikke skulde mere synde imod Gud. Og jeg havde ikke Kraft til at modstaa med, og jeg bad inderlig til Gud om Naade og Forbarmelse.

Og det varede en Del af Sommeren, ja, det gik til Jul, og det blev haardere og haardere, og jeg bad og sukkede til Gud i Himlen om Naade; og det gik i Faste, ja, saa nær midt i Faste kom det mig i Hu: jeg vil lade mig tegne til Alters; naar Præsten havde lagt sin Haand paa mit Hoved, saa haabede jeg at faa Fred. Jeg gik til Skrifte, men befandt min Samvittighed ligesaadan, og det var, ligesom der var et lidet Minde: men i Morgen, ja i Morgen, naar du har faaet Christi sande Legeme og sande Blod! Og den Tid var mig meget lang, og det blev Morgen, og jeg ilede til Kirken, og jeg bad Gud, om han vilde forbarme sig over mig arme Synder og skænke mig sin Retfærdigheds Kjortel, ellers blev det til Dom. Og jeg gik hen at anname det, og jeg kom ned igen; og det var lige saadan. Og det var i Faste; efter Middagen²⁾ sled jeg med Suk og Bøn; og det blev Aften, alle gik i Seng; men jeg gik i en stor Nød langt ud paa Natten, og jeg syntes, det kunde være mig det samme, hvor jeg var, der var vel ikke Naade for mig at faa, hvorpaa jeg lagde mig paa mine bare Knæ og Ansigt og bad, om der var Naade for mig at faa, om han vilde meddele mig den mindste Krumme³⁾, han havde meddelt

¹⁾ H c: min Sjæl.

²⁾ Det er ikke til at se, hvorledes Ordene skal forbindes; H c har: Eftermiddagen sled o. s. v., I c: i Faste Eftermiddag.

³⁾ Jfr. den kanaanæiske Kvinde!

nogen Hund, saa skulde jeg ikke forlange mere; naar jeg maatte bare vide, jeg ikke skulde høre Djævelen til, men Gud. Hvorpaa jeg gik i min Seng til min Mand, som sov og hørte meget af min Nød¹⁾; og jeg faldt i Slummer, og jeg vaagnede op i stor Glæde og Fryd og talte til min Mand og sagde til ham, nu var jeg det lykkeligste Menneske paa Verdens Jord, for nu havde jeg Guds Naade; jeg var saa fuld af Guds Naade, jeg kan hverken det sige eller skrive; det var stort. Nu vidste jeg, hvad det var at være født paany: ny Sind, en ny Vilje, en ny Aand, ja, at være oversat fra Mørket til Lyset, fra Satans Magt til Guds, fra Syndestand i Naadestand. Nu følte og smagte jeg [hans] Døds og Pines Fynd. Paa Dør nu er Satan jaget med sin Regerings Synd, jeg lever Synden ej, men tragter kun at trine ved Jesu Død og Pine paa Livsens rette Vej. Amen i Jesu Navn.

Amen.

Det er skreven og erfaren af mig Johanne Marie Jensdatter, Glattrup.

Nu havde Gud tændt et Lys i min Sjæl, og jeg var lejet i Guds Vingaard og annamet af min aandelige Brudgom et Centner at aagre med; nu skulde jeg bevise imod min Næste det, Gud havde bevist imod mig, og ikke grave mit Pund ned. Jeg snakkede med nogle, men var frygtagtig imod de store; da tugtede han min Samvittighed med Forskydelse; jeg bad Gud om Kraft til at bryde igennem, men jeg frygtede mig paa begge Sider. Da lod Gud vor Kreatur død, og han overbeviste mig i min Samvittighed, det var for mit Hykleri, og han overbeviste mig [om] det, som staar i Bibelen: og dersom du vil holde mine Bud og mine Befalinger, da skal du være velsignet, baade du og alt det, du har; og jeg gjorde et Løfte med min Gud at vandre med den tro Abraham. Men der indfandt sig undertiden Blyfærdighed.

Nu behagede det Gud at velsigne mig i vort Ægteskab med Livsfrugt, og jeg kom i Barnenød, og der

¹⁾ Her ender I c.

var ingen Kraft til at føde; og Satan fristede min ømme Samvittighed, at jeg havde hyklet, og jeg var i en stor Barmenød, og Døden stod for mine Øjne. Da indfandt sig det Vers:

Naar Djævlens med os kiver i Dødsens Elende.

Og jeg skælvede for Gud; jeg bad, om han vilde slaa en Blodstreg over min Synd og forbarme sig over mig usle Daare for hans Døds og Pines Skyld, og dersom der var mere Liv for mig, og han vilde forløse mig af min haarde Nød, da vilde jeg være tro. Dengang jeg havde gjort det Løfte med Gud, da fødte jeg straks mit Foster til Verden.

Saadan er det mig gaaen, Gud hjælpe mig for Jesu Skyld. Amen. Jo, her staar jeg, Gud hjælpe mig for Jesu Skyld¹⁾. Amen.

B. Korning.

Peder Frandsen (Rytter) var født 1734 og var i sin Ungdom Rytter i Randers indtil 1776²⁾. Om hans Omvendelse vides intet; der havde været et livligt herrnhutisk Røre i Randersegnen³⁾, og det kan muligvis have øvet sin Indflydelse (senere havde Peder Frandsen i hvert Fald gode Venner blandt Herrnhuterne⁴⁾). Peder Frandsen »gik i hvert Fald sine egne Veje«⁵⁾, og havde — som tidligere meddelt — virket i Ølholm, inden han kom til Korning. Om hans Optræden her fortæller Traditionen (der kan føres tilbage til Folk, som var gamle for et halvt Aarhundrede siden) følgende karakteristiske Træk:

Det vakte snart Opsigt, at den unge Karl Peder Frandsen holdt sig fra al Lystighed; der var en Pige,

¹⁾ Jfr. Luther i Worms!

²⁾ J. Elbæk: Jens Jørgensen Bjerregaard, Horsens 1906. Side 15.

³⁾ H. Fr. Rørdam: Herrnh. i Randersegnen, K. S. 5, I, Side 493 ff.

⁴⁾ Elbæk, Side 16.

⁵⁾ Sømmesteds.

som stadig plagede ham for at gaa med hende til Dans. Endelig sagde Peder Frandsen Ja, men paa den Betingelse, at hun vilde danse med ham, saa længe han vilde, hvilket hun »fandt ikke mer end rimeligt,« — og at han maatte vælge Dansemusikken. Før Dansen nynnede han en Melodi for Musikanterne, som saa spillede den, og det gik meget godt med at danse efter den; Peder Frandsen dansede med Pigen og sang dertil en meget lang Bodssalme, som gjorde det Indtryk paa de andre, at de efterhaanden alle tabte Lysten til at danse. Til Slut var der kun tilbage paa Gulvet Peder Frandsen og Pigen, som jo maatte holde sit Løfte. Ved den Lejlighed var der mange, der tabte Lysten til Dans og den Slags Lystighed.

En Dag skulde Peder Frandsens Husbond have en Del Arbejde udført hos Smeden — det maa have været hos Hans Nielsens Fader, Niels Hansen — og sendte — som det var almindeligt — sin Karl til Hjælp; Husbonden underrettede forinden Smeden om, at han ikke skulde bande, for det syntes Peder Frandsen ikke om, »ellers er han en flink og god Arbejder«. Smeden mente nok, han kunde lade være med at bande for en Dag eller to; det gik ogsaa godt den første Dag, men den anden kunde han ikke dy sig. Peder Frandsen undlod nu ikke at paamine ham, og Smeden, der ikke kunde klare sig, sendte Bud efter Sognefogeden og Degnen; de maatte da kende Bibelen og let kunne lukke Munden paa Peder Frandsen. Det kunde de nu ikke, men maatte lade sig overbevise om, at Peder Frandsen havde Ret. Det blev Midlet til Smedens Omvendelse, for han sluttede saaledes, at kunde Læreren og Sognefogeden — og maaske Præsten med — ikke sige Peder Frandsen imod, saa maatte han have Ret, og saa vilde han, Smeden, ikke

længer leve paa det uvisse; han vilde have Vished for, hvor han befandt sig efter Døden; thi Livet her er for kort og møjsommeligt mod en Evighed til, at man maa være ligegyldig for det. Han fandt da ogsaa efter megen Kamp og Søgen Fred og Forvisning om det tilkommende. — I Traditionen er Faderen og Sønnen imidlertid gaaet op i een Skikkelse, saa det ikke nu er muligt at afgøre, hvilke Tanker, der er den gamles, og hvilke den unges.

Hans Nielsen Smed er i hvert Fald tidlig traadt i Faderens Fodspor; han var villig til at lide for sin Tro; naar han blev mulkteret og udpantet, sagde han altid, at det nok skulde komme igen med Renter til hans Børn, saafremt de vilde leve efter Guds Bud. Han blev snart Midtpunktet for de vakte der i Egnen; men der var i hans Kreds dem, der var langt mere yderliggaaende, og som synes for en Tid at have drevet ham helt ud i Sværmeri.

Karen Hansdatter, gift med Jens Iversen, var Smedens Elev, men blev efterhaanden hans Læremester¹⁾; paa Grundlag af sine Aabenbaringer fik hun ham til at opgive hans Haandværk. At hun opnaaede sin Hensigt, ses af Herredsfoged Brorsons Indberetning »han arbejder nu intet«²⁾ (efter Smedens Forklaring ved Forhøret ser det ud, som det blot var hans Hensigt at skifte Smedje). Da Pastor Kiær i en Prædiken havde tordnet mod de vakte, kom det paa Kirkegaarden til et forargeligt Optrin, hvor Smeden spyttede ad (eller: efter) Præsten, hvilket skaffede Hans Nielsen Smed et Aars Tugthus (Højesteretsdom 28. Juli 1817). I Fængslet havde han iflg. Traditionen ret stor Frihed (som Josef)

¹⁾ Sigurd Elkjær: *Hans Nielsen Smed, en Fortælling om de stærke Jyder i Korning*, Nyt nord. Forl., København 1918, skildrer fortræffeligt baade de enkelte Personer og det Liv, der levedes blandt de vakte.

²⁾ K. S. 3 II, Side 527.

og vandt i Arrestforvarerens Søn en lille Discipel. — Under Fængselsopholdet tog Mattias Nielsen, Ikkjær-gaard, sig af Smedens Familie (iflg. Sigurd Elkjær, som støtter sig til en paalidelig Tradition). I hvert Fald efter sin Hjemkomst tog Hans Nielsen sit Haandværk op igen; det fremgaar bl. a. af følgende Træk fra Traditionen:

Da Hans Nielsen var kommen hjem fra Tugthuset og en Dag stod og arbejdede i Smedjen, kom Pastor Kiær, som havde faaet sin Afsked, forbi og hilste; da sagde Smeden: »Nu er jeg i mit Kald igen, men hvor er nu Deres?« hvorpaa Præsten svarede: »Ja, de har nok taget mit Embede fra mig, men dog ikke taget Kjole og Krave!«

Sig. Elkjær har vistnok Ret i, at idet Kvinderne gik videre i Fanatisme, blev Smeden »ligesom draget nærmere til Jorden«. ¹⁾ Han træder nu noget i Baggrunden, »passede sin Smedje og sin Jord. Han blev hvidhaaret og duknakket, hans Ansigt blev indfaldent, og Munden smallere. Men Øjnene blev milde; de havde været stærke og brændende, nu lyste der Fred og Godhed af dem.« ²⁾ (Elkjær bygger ogsaa her paa den vistnok paalidelige Tradition).

Karen Hansdatters Sendebrev — hvoraf Schrøder meddeler et Brudstykke (efter Kochs Afskrift) ³⁾, findes fuldstændigt afskrevet (II a). Begyndelsen er mange Steder citeret som Eksempel paa uklar Fanatisme:

»Her haver jeg en Befaling fra den himmelske Konge, at han fordrer en Stridsmand ud fra Eder uden Ophold. Jeg haver sendt 3 Gange Bud efter ham med Secreteuren, den Helligaand, men han ⁴⁾ undskylder

¹⁾ Side 88.

²⁾ Side 158.

³⁾ K. S. 3, III, Side 529.

⁴⁾ Min Afskrift bekræfter Schrøders Tekstrettelse (se Noten!)

sig, at han ej kan komme ud fra Eder, formedelst Eders verdslige Forhindring« — o. s. v. Fortsættelsen (som ikke findes hos Schrøder) er ligesaa uklar; Forfatterinden fortæller om sin Sjælenød (hvis Forbindelse med det foreliggende Emne ikke er forstaaelig). »Jeg græd og bad 2 Nætter og Dage, og jeg ikke fandt nogen Trøst. Gud havde som forladt mig. Verdens Spetakel¹⁾ blev jeg, som jeg for Gud havde fortjent. Da jeg nu saaledes i denne Helvedes Angest gik og tumlede om, skete Herrens Ord til mig, som lyder saaledes: haver en jordisk Konge Magt at indfordre uden Ophold sine Mandskaber, hvor meget mere jeg, som er den himmelske Konge?« — o. s. v. Slutningen lyder som ren Mystik:

»Alle de, som nu vil være Venner med mig i Christo og vandre med mig paa Salighedens Vej og med mig adlyde den himmelske Faders Villie, de have Del i Gud saa og i mig, men de, som ikke have Del i Gud, have ej heller Del i mig. —

Gud er min Forsvar.

Den 29. September 1812.

Forfølgelsen.

Saa længe de opvakte holdt sig i Ro, var der ingen Anledning til aabenlys Kamp mellem dem og Autoriteterne, selv om Præsterne maatte se lidt skævt til den Fromhed, som dyrkedes udenfor Kirken. Der var jo nok Forbud mod private gudelige Forsamlinger (af 1741); men det lod sig ikke gennemføre — og det kunde let omgaas (Peder Frandsen skal have erklæret, at han ikke prædikede for nogen, han »sad blot og læste for sig selv og kunde ikke gøre ved, om nogen

¹⁾ Jfr. I Kor. IV, 9.

hørte paa det«). Og for de vakte var der ingen Grund til at bryde med Præsten; Guds Ord lød dog i Kirken, og naar Prædikenen har manglet noget i Kraft, saa kunde de søge deres Opbyggelse hjemme — i Luthers Postil og de pietistiske Opbyggelsesskrifter; desuden har de naturligvis ofte holdt af deres Præst og respekteret ham for hans Embedes Skyld, og fordi de kendte ham som en alvorlig og velmenende Mand.

Men da »Balles Lærebog« og »evang. krist. Salmebog« skulde indføres, kom det til alvorlig Strid; de gamle Bøger betragtedes som Menighedens ukrænkelige Ejendom (i hele Kampens Forløb har det i høj Grad drejet sig om Bøger), og de vakte kæmpede for dem, som Jøderne og de første Kristne kæmpede for de hellige Skrifter.

Et almindeligt Fænomen i Vækkelsestiden var Sangkrige. Enhver Fornyelse i Kirken har krævet Reform af Salmebogen, og Rationalismen indførte den berygtede »evangelisk christelige Salmebog«. Men dette vakte Menighedens Opmærksomhed, »den ubevidste Kristendom løstes og reagerede«¹⁾; da Salmesangen er Menighedens Deltagelse i Gudstjenesten, er Salmebogen dens Ejendom. Det skete flere Steder, at Folk tog deres gamle Salmebog med og slog op paa det Nummer, der »stod« — men gjaldt den nye Salmebog. Om den nye Salmebogs Hændelser beretter Blicher i »Hebe«²⁾. Allerede i 1802 var der Sangkrig i Nebsager (Nabosogn til Raarup)³⁾, i Nordby paa Samsø⁴⁾ og efterhaanden flere Steder i Jylland, saa-

¹⁾ Koch: Oplysnigstiden i den danske Kirke 1770—1800. Udg. af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. 1914.

²⁾ Hebe, Ap. Mj. Jn. 1802.

³⁾ Koch, Side 264.

⁴⁾ Elbæk: Jens Jørgensen Bjerregaard, Side 37, Helweg, Side 305.

ledes 1817 i Østersnede, hvor Præsten maatte give efter¹⁾.

Lignende Optrin skete forøvrigt i Raarup, da evang. krist. Salmebog skulde afløses af Konventssalmebogen — og heri havde de »stærke« naturligvis ikke direkte Del (meddelt mig af fhv. Højskoleforstander Maltesen, Vrigsted, der overværede denne Sangkrig).

Derimod blev en Salmebogsstrid bragt til en heldig Afslutning i Hedensted i 1904, idet det vedtoges at beholde den gamle (Kingos) Salmebog og samtidig indføre den ny; den sidste skulde betragtes som Tillæg til den gamle²⁾.

I 1812 tog de vakte i Korning Sogn deres Børn ud af Skolen for at fri dem fra Djævelens Lærdom. Efter det tidligere omtalte Sammenstød mellem Hans Nielsen Smed og Pastor Kiær kom det til en langvarig Retssag, under hvilken Forældrene selv sørgede for deres Børns Undervisning, og den endte med, at Førerne blev straffede med Tugthusstraf eller »Vand og Brød« (1817). I Henhold til den ny Skolelov af 1814 blev de, der holdt deres Børn hjemme fra Skolen, straffede med Mulktering, og det saa kraftigt, at de blev udpantet for alt, hvad de ejede, (se Udpantnings-Forretningen, K. S. 3, II, Side 542 flg.), og da det ikke hjalp — og der ikke var mere at tage som Pant — skulde Børnene fratages dem (vgl. Resolution af 4/11 1818). Imidlertid var man i Forlegenhed med, hvor de mange Børn skulde anbringes — og hvem der skulde betale Omkostningerne; de vakte var lige ubøjelige, og omsider maatte Autoriteterne bøje sig: de vakte fik Lov at indrette sig, som de vilde, Pastor

¹⁾ Db. 1, Sp. 7.

²⁾ L. G. Petersen: Erindringer, Side 37.

Kiær blev fjernet, og Pastor Bechmann i Raarup forstod at udjævne Striden.¹⁾

Therkel Pedersen blev en af Førerne i denne Kamp, hvortil der navnlig krævedes Udholdenhed og Offervilje; iøvrigt synes han mere at bæres frem af Bevægelsen end at præge den ved sin Personlighed — og træder i Skygge for sin virkelystne Hustru Marie Katrine Kristensdatter, »Pavinden«, som hun kaldtes. Hans Omvendelsesberetning (III) er lidet original, skrevet med Joh. Marie Jensdatters som Mønster. I Lighed med denne begynder han: »Anno 1812 da var jeg et Vredens Kar og Guds og hans Menigheds Forfølger; jeg kom i Strid med nogle Guds Børn . . .« En enkelte Tanke hidrører fra hans aandelige Læremester, Smeden: »saa tænkte jeg ved mig selv, skal jeg nu her i den korte Levetid være iblandt de ugudeliges Tal og synde med Forsæt imod min Frelser, som haver købt mig saa dyre . . .« (Denne nøje Overensstemmelse med det Raisonnement, som Traditionen tillægger Smeden, er et lille Bevis paa, hvor paalidelig den er overleveret i disse hundrede Aar). — Derefter følger en Beskrivelse af Sjælekampen, stadig med Udtryk, hentet fra Joh. Marie Jensdatter, og ligeledes Oplevelsen af Frelsen; »jeg arbejdede derpaa efter min Formue i mit betroede Pund baade Nat og Dag; før havde jeg Lyst til Verden og dens Mask, men nu er det mig om Naaden at gøre i Christi Blod«. Derefter slutter Forf. med et Amen; men for at faa en Slutning i Lighed med Forbilledet overstreger han det og tilføjer: »det er i Sandhed erfaren af mig, Gud hjælpe mig for sin Søns Skyld. Amen«.

Therkel Pedersen stod trofast ved Hans Nielsens Side i Kampen for de gamle Bøger; i hvilken Grad

¹⁾ Koch, Side 278.

de var under Kirkens Forbandelse, fremgaar af en Bemærkning, som Sig. Elkjær har fundet i Kirkebogen: det blev forment Therkel Pedersens Hustru at staa Fadder ved en Barnedaab; ved Dommen af 1817 ramtes ogsaa han. Efter Udsoningen af Straffen rejste de begge til Kongen for at tale de vaktes Sag, navnlig for at faa Ende paa Mulkteringerne. I København vandt de Hofpræst Liebenberg for deres Sag, men maatte forøvrigt vende hjem uden at have opnaaet noget¹⁾, og man maatte da forsøge at naa frem til Kongen ved Hjælp af Skrivelser.

Paa Baggrund af al denne Kamp og som Modsætning til Korning-Kvindernes Fanatisme virker Matt. Nielsens Formaningsbrev af 31. Marts 1815 velgørende; det er en rolig og besindig Lægmandsprædiken — men noget langtrukken, hvorfor det maa være tilstrækkeligt at anføre følgende:

»Kjære Venner Ole Knudsen og Laurs Mortensen!

Jeg kan ej undgaa, at jeg jo maa give Eder en kærlig Paamindelse og Opmuntring, efter den Naadegave, Gud har givet mig, og eftersom enhver har faaet en Naadegave, saa tjener hverandre dermed som gode Husholdere over Guds adskillige Naadegaver. — I kan ikke nægte, at I jo har følt Guds Kald paa eders Hjerter, og Gud har tændt et Lys i eders Sjæl, vandrør den Stund, I have Lyset, at Mørket ikke skal overfalde eder . . .«

Forf. formaner sine Venner til i Taknemmelighed at »bede Gud velsigne eders Lærer, som har . . . undervist eder af det rene Guds Ord og skaanet eders Sam-

¹⁾ O. P. H. Larsen: En kort Afhandling om de gudelige Forsamlinger. Odense 1837.

vittighed fra at blive undervist af en Bog, som er blandet med falsk Lærdom; lader aldrig hans kærlige Formaning gaa eder af Glemme, saavidt den er efter Guds Ord . . .« »Lader eder ikke forvilde af den nu i Verden falskelig kaldede Kundskab«. — »I blive nu udrustede til Strid mod tre mægtige Fjender: Djævelen, Verden, Kjød og Blod« — »tager nu Stridsvaaben, nemlig Bøn og Guds Ord, og strider mandelig,« — »vandrer saaledes, at enhver kan fornemme, hvem I tilhører, og hvor I har hjemme.« — »Verden er fuld af Prædikanteres Røst, men Christi saftige og kraftige Tunge, hvor er den at finde? Lader [eder] ikke be- drage af dem, som gjøre Himlens Vej bred, de vil for- føre eder. — Det, som jeg i min Hjertens gode Me- ning skriver til eder, maa ikke agtes ligegyldig for eder . . .«

»Gud hjælpe mig, at jeg, som advarer eder, ej selv skulde omkomme! tit er jeg i Striden næsten forsagt. O! søde Helligaand, led os vel igennem denne Ver- dens Ørk til vort rette Hjem!

Efter den første Kamp.

I 1819 blev de vakte i Korning befriede for deres Fjende, Pastor Kiær, og Aaret før var Vækkelsens bitreste Modstander, Pastor Brøchner i Raarup, død (hvor ringe Forstaaelse han havde af Vækkelsens Be- tydning, ses af hans Indlæg i Fallesens Theologiske Maanedsskrift 6 (1805), og i Stedet kom Pastor Bech- mann. Denne var ganske vist selv Rationalist, hvad man kan se af hans Artikkel i Fallesens Theolog. Maanedsskr. 6 (1805), men som Sognepræst for Horn- borg og Hvirring havde han faaet Bevægelsen paa nært Hold. Under Vacancen i Raarup tog han imod

de vaktes Børn til Konfirmations-Forberedelse og søgte at vise dem, at Balles Lære i Virkeligheden var den samme som Pontoppidans. Som Sognepræst for Raarup optraadte han mæglende og fik 21. April 1821 Kancelliets Tilladelse til at konfirmere de vaktes Børn — og det forlanges ikke, at de skal være forberedt efter Balle —, og fremdeles anmodedes Bechmann om at tage sig af de unge, som i andre Sogne ikke var bleven konfirmerede, fordi deres Forældre holdt paa den gammeldags Kristendom.

I 1824 solgte Mattias Nielsen sin Gaard — Ikkjærgaard — til Therkel Pedersen; Mattias Nielsens Samvittighedsfuldhed blev — som tidligere fortalt — ofte misbrugt, og som Kautionist for en Nabo, der erklæredes fallit, havde han paadraget sig stor Gæld; muligvis har »Mari Katrin«s Aabenbaringer været medvirkende Aarsag til, at hendes Mand fik Gaarden¹⁾, sit Tilnavn »Pavinden« fik hun vel ikke uden Grund, Elkjær anser hende og Smeden for Stifterne af Samfundet²⁾.

Fra samme Aar er det mærkelige *Dokument* (som jeg har i to Afskrifter I b og II d), *hvor i Underskriverne forpligter sig til at værne om den rene Lære*. Da Striden var endt, gjaldt det vel om at finde noget at samles om, og ligesom Ortodoksien fulgte efter Reformationen, maatte man ogsaa her sikre den rette Tro, saa den kunde nedarves til Efterkommerne.

— Da Skriftet (I b) er skrevet med samme Haand som den første Underskrift: Mattias Nielsen og en Del andre Navne (bl. a. Matt. Nielsens Døtres), tør man vel formode, at det er ham, der er Skriftets Forfatter — det følger jo ogsaa umiddelbart efter hans

¹⁾ Schröder, N. M., Side 105.

²⁾ Hans Nielsen Smed, Side 88.

Discipel Joh. Marie Jensdatters Beretning; men den drivende Kraft er vistnok »Pavinden«.

Klart — omend lidt vidtløftigt — fremstilles den væsentlige Forskel mellem den gamle Tro og Rationalismen, og Hensigten med det indgaaede Forbund: en Kamp mod de nye Lærdomme, som stadig breder sig:

I den hellig Trefoldigheds Navn har vi underskrevet med Gud og med hverandre indgaaet følgende Pagt, da der desværre falsk Lærdom opkommer mer og mer i denne sidste Verdens onde Tid, og Guds rene Lærdom forfalskes, ligesom en Vandstrøm overskyller hele Landet, da forene vi os herved i en Hjertens Guds Kærlighed . . . saa lover og forbinder vi os herved for Guds allerhelligste Ansigt at forblive ved Guds rene Ord og Luthers Lærdom og derved skille os fra denne ny opkomne Læresætning, hvor der læres, at vi ved vor Dyd og gode Gerninger skal stræbe at forhverve os Guds Naade og Venskab . . ., hvilket er en ganske fordømmelig Lærdom, da vi baade af Guds Ord og Erfaring har befunden, at vi slet intet kan gøre til at blive salige, men Gud har gjort os salige af blot Naade for hans Søns Skyld. Og efterdi Gud har bevist os en Naade frem for saa mange Mennesker, der vandrer i Mørket, da finde vi os forpligtet til at blive ved den Lærdoms Grund og ikke lade os rokke derfra, men vidne og bekende det for alle og enhver, at det er falsk Lærdom, som lærer, at vi selv skal danne os til Guds Rige.

Ligeledes forbindes de af os, som leve, at holde dette Skrift bestandig vedlige og til en bestandig Erindring . . . at helligholde Trefoldigheds Søndag med Bøn og Faste for hans rene Lærdoms Opholdelse iblandt os, at det kunde give vore Børn og Efterkommere en Erindring og Eftertanke, at vi har fældet mange ve-

modige Taarer for at beholde det rene Guds Ord, at de ikke skulle lade dem forføre til falsk Lærdom.

Skulde nogen af os, som Gud forbyde, falde fra den erkendte Sandhed, da udslettes deres Navne af dette Skrift; og den, som med sand Overbevisning fra Gud kender denne vor Samfunds Forbindelse for ret og godt at være og har Lyst at tage Del med os, deres Navne indskrives.

Den 13. Juni 1824.

Der indførtes virkelig *en særlig Søndags Helligholdelse* som den i Slutningen af Skriftet bebudede; den er nu gaaet af Brug, men gamle Folk husker den fra deres Barndom.

— Skriftet findes (i corrigeret Form) ogsaa i II d, men delvis med andre Underskrifter; disse har en vis Interesse, navnlig naar man ser, hvilke der ikke findes. P. Laursens — og hans Kreds's — Navne mangler; mere mærkeligt er det, at ikke alle Personerne, der kendes fra Lindbergs Dannebrog som Underskrivere paa Ansøgningerne, findes — disse maa dog have været blandt de ledende. Forholdet er følgende (med Udeladelse af Hustruerne):

Fælles: Matt. Nielsen, Hans Nielsen, Therkel Pedersen, Jens Nielsen, Peder Hansen, Søren Olesen ¹⁾, Jens Pedersen, Mikkel Hansen ²⁾, Johannes Hansen ³⁾, Jens Jensen ⁴⁾, Mads Andersen ⁵⁾, Christen Andersen, Anders Therkelsen ⁶⁾, Peder Therkelsen.

¹⁾ Gift med Joh. M. Jensdatter, anden Gang med Maren Hansdatter, Søster til Karen Hansdatter.

²⁾ Søn af Hans Nielsen.

³⁾ Ligesaa (?).

⁴⁾ Se X.

⁵⁾ Broder til 4.

⁶⁾ Søn af Th. Pedersen.

I b: Knud Knudsen¹⁾, Mads Christensen, Christen Christensen.

Det er hovedsagelig Navne paa de Personer, som vi kender fra det foregaaende, eller som er i Familie med disse (Matt. Nielsen havde 10 Døtre!).

II d: Stephen Jørgensen, Gregers Rasmussen, Niels Johansen, Christoff. Nicolaisen, Christian Mortensen, Herman Chrests, Chr. Jørgensen. — Disse tilhører en lidt senere Tid, Stph. Jørgensen er en af Underskriverne paa Ansøgningen (IX), Niels Johansen og Chr. Jørgensen træffer vi i »Dannebrog« 1 og 2.

Fortsat Kamp mod Rationalismen.

I de rolige Aar havde »de stærke« sluttet sig sammen (Marius Sørensen); mange flyttede til deres Trosfæller i Østersnede Sogn og blev omsider i Flertal, saa de kunde optræde med Kraft.

I 1830 bemærkede *Mads Andersen*, Gammel-Sole (en af »Forbundet«s Underskrivere), ukristelige Lærdomme i Thonboes Bibelhistorie og Balles Lærebog¹⁾; de vakte gav da Børnene Pontoppidans Forklaring og Luthers Katekismus med i Skolen i Stedet for de autoriserede Bøger; Forældrene blev mulkterede — og det blev til en Strid ganske som den foregaaende, under hvilken de vakte stadig sendte Andragender til Kongen, hvem de tilbyder at holde en Lærer privat og samtidig betale til Sognets — skønt de som Talsmand havde ingen ringere end A. S. Ørsted (Mar. Sørensen). Mads Andersen, som var Føreren, fik Audiens hos Kongen, og efter 9 Aars Forløb — 15. Januar 1839 — gav Kancelliet virkelig Tilladelse til Privatundervisning.²⁾

¹⁾ Dannebrog, 1841, 1, Sp. 7—8.

²⁾ Helweg, Side 644.

Dermed var det væsentlige opnaaet; men der var dog stadig meget, der kunde støde de vaktes Samvittighed — saa meget mere, som »de viste Tilbøjelighed til at gøre alt til Samvittighedssager« (Lindberg). — Saaledes ansøgte de 1. August 1840 om Fritagelse for Gymnastik, da »det fører megen Letsindighed med sig, og den Grund, som ved Ordets Undervisning skal plantes i Børnenes Hjerter fra Ungdommen af, bliver ved saadanne Øvelser svækket og nedbrudt«. ¹⁾

Hertil kom et nyt Indgreb i den overleverede Kristendom, idet Mynster i 1839 havde fuldendt sin »Alterbog og Ritual«, og saa snart det rygtedes, at der skulde forandres ved Daaben og Nadveren, »vakte det en Storm blandt de opvakte Bønder, især i Fyn«. ²⁾ At de vakte i Østersnede heller ikke vilde lade sligt passere, viser deres Adresse (XII), underskrevet af »hele Østersnede Sogns Beboere med et betydeligt Antal af andre Sogne, nemlig af: Raarup, Hedensted, Grejs, Sindbjerg, Hvejsel og Korning Sogne.« (— Det er vel under Indtryk af den almindelige Modstand, at Mynster bemærker i sin Betænkning om de gudelige Forsamlinger 11. Januar 1840 ³⁾): »Konventiklerne her i Landet staar i megen indbyrdes Forbindelse«. Nogle Uddrag vil vise den karakteristiske Tone og Tankegang:

»Vi fordrister os til, i allerunderdanigste Ydmyghed, at tilkendegive vores store Hjertesorg for Deres naadigste Majestæt, da vi befrygter: at vores kære Fædreland nu vil blive oversvømmet af adskillige Fejlgreb, angaaende vores tvende højværdige Sakramenter: Daabens og Alterens, hvilket . . . trykker mange mo-

¹⁾ Db., Nr. 2, Sp. 29.

²⁾ Helweg, Side 624.

³⁾ K. S. 3, IV, Side 101.

dige Taarer af vores Øjne . . .« Forholdet til Kongen er det gammeldags, som Børnenes til deres Fader. »Vi . . . henvende vort Hjertes Ønske og Begæring til Deres Majestæts naadige Faderhjerte, at De naadeligen vilde se til Deres arme Børn og Undersaatter . . .« — »Ak! kære Jesu Krist, Guds Søn, vor himmelske Fader, se i Naade til din dyrebare Salvede, vor allernaadigste Konge, at han maa se med aabne Øjne . . . og at vor danske Bibel, den augsborgske Konfession og den danske Lov maa blive staaende i Kraft her i Danmark indtil Verdens Ende.«

Hvad angaar selve Sagen — den nye Alterbogs Indførelse —, da anser Ansøgerne det gamle Ritual som den eneste Frelsesvej. »Ak! allernaadigste Konge, Kong Kristian den Ottende. Ak! at Gud vilde give Deres Majestæt Naade til at betænke, hvilken en jammerlig Nød og Elendighed at blive bested udi . . . (nemlig at komme for at faa sit Barn døbt efter det gamle Ritual og i Stedet derfor faa det døbt efter det ny).« — »Lettere ser vi at nedlægge for Deres Majestæt og Kongetrone Liv og Gods og alt, hvad vi ejer (og derimod beholde en uskadt Samvittighed), end at lade os lede til saa fordømmelig en Forandring« . . . »Lettere ser vi, som Kristne at dø, eller falde i et kristeligt Land, end at rejse bort som vore Lutherske Troesbrødre af Preussen; thi naar vi betænke, at et Menneskes Testamente er urokkelig efter hans Død, hvor meget mere er da Guds Testamente urokkelig . . .« »Skulde den blinde Fornuft og Vankundighed finde noget stødende eller forargeligt i den gamle Alterbog . . . saa beder vi dem, om de kan fatte, hvorledes et Barn bekommer Liv og Aand under sin Moders Bryst . . . mon Gud da ikke ligesaavel kan skabe Troen i et Barns Hjerte . . .?«

Mens Opvækkelsen ikke bringer nye kristelige Sandheder frem — og derfor er vanskelig at karakterisere teologisk — saa berører Ansøgningen et enkelt Punkt i Troslæren, som har faaet særlig Betydning indenfor Vækkelsen:

»Vi mærker og af den foreslagne Alterbog, at Børnene ingen Pagt skal indgaa, nemlig: at forsage Djævelen, og alle hans Gerninger, og alt hans Væsen; maatte vi da spørge: om nogen Konge vilde antage en Militær eller Officer under sit Regiment, som havde været deserteret fra ham, men kom tilbage igen, at ville tage Tjeneste hos bemeldte Konge, uden at indgaa Pagt med ham, at forsage den anden Konge (med al hans Gerning), som han havde været deserteret til, førend hans første Konge vilde indgaa Pagten med ham . . . Vi arme Mennesker er jo alle deserteret fra Gud, vores Skaber, formedelst Syndefaldet, og han kalder os tilbage igen formedelst . . . den hellige Daab.«

Med andre Ord: Mennesket er ved sin Fødsel i en fremmed Magts Vold, hvorfra det skal udfries ved Forsagelsen, inden det ved Daaben kan tage Tjeneste hos Gud. I Vækkelsestider lægges der altid Vægt paa den medfødte syndige Natur; men her er den i og for sig fuldtud kristelige Betragtning ført ud i yderste Konsekvens. Allerede Peder Frandsen beskyldes for at have kaldt udøbte Børn for »Djævleunger«¹⁾. Dette førte i sin Konsekvens til — hvad Peder Frandsen naturligvis aldrig havde tænkt sig — det mørke Punkt i Vækkelsen: Barnemordet. Et saadant var allerede sket i Norge blandt Hauges Tilhængere, men det var en sindssyg Mands Offer²⁾; her var det derimod en Kone, som slog sit Barn ihjel for at frelse dets Sjæl.³⁾

¹⁾ Aktors Indlæg, K. S. 3, III, Side 626.

²⁾ Fallesen 1 (1803) Side 84 ff.

³⁾ Fallesen 9 (1807) Side 247.

— Forøvrigt er Betragtningen af Daaben en interessant Parallel til Grundtvigs Opdagelse af Daabsordet som Kristendommens sikre Grundlag. Peder Laurssen Fredensbjerg (og en enkelt anden af Kredsen) henvendte sig da ogsaa direkte til Grundtvig¹⁾, som ganske vist ikke gjorde fælles Sag med de vakte, men forlangte »sand Religionsfrihed for de Kristne af den gammel-lutherske Bekendelse«²⁾ og talte Privatforsamlingernes Sag. Et Bindeled imellem dem var Peter Larsen Skræppenborg, som havde besøgt de vakte i Bjerre-Herred.³⁾

I 1845, da »de stærke« kom i Flertal i Sogneforstanderskabet i Øster-Snede Sogn, skulde der leveres et Hovedslag.⁴⁾ Seks Medlemmer af Sogneforstanderskabet rensede Skolen i Gammelsole og derefter i Kragelund for de ugudelige Bøger, som de senere brændte, og satte andre Bøger i Stedet. De fordømte al verdslig Lærdom; »vi kan ikke holde Skole og lønne Lærere for, at vore Børn kan læse om at spille Polskpas og Trekort, eller hvad Kulør Rotter og Mus har, eller hvorledes en Bondes Plovjern skal være; det kan Børn lære af Naturen og den daglige Erfaring.« Enden paa det blev naturligvis Bøder + Erstatning for de tilintetgjorte Bøger — et Martyrium, som efterhaanden var blevet en Livsbetingelse for de vakte. Der kom stadig nyt, der kunde støde deres ømfindtlige Samvittighed, og de vedblev med i Ansøgninger at klage over Verdens Uretfærdighed. Ansøgningen (IX) af det følgende Aar (30. Januar 1846), er i saa Hen-

¹⁾ K. S. 3, II, Side 557—61.

²⁾ Dbg., Nr. 1, Sp. 127; se endvidere: Grundtvig: Om gudel. og ugudel. Forsamlinger, Nordisk Kirketidende, 1837.

³⁾ Ludvig Schrøder: Peter Larsens Liv og Levnet, Side 20.

⁴⁾ Elbæk Side 43 ff, L. C. Petersen Side 15 ff.

seende karakteristisk, skønt Sagen -- at de vakte maa slippe for at betale til de offentlige Skoler — fremstilles som værende af Betydning for hele Kristenheden, drukner den ganske i Klager over al den Nød, som de — der staar paa Guds Side — er stedt i.

Af Underskriverne skal den ene — Stephen Jørgensen — have været en slagfærdig Mand; der fortælles, at da Præsten engang aflagde den private Skole et Besøg, sagde han til Sth. J.: »Ved De, hvad jeg mener om Deres Lærer? Jeg siger, han er et Djævelens Barn, hvad synes De om det?« Hvortil Sth. J. svarede: »Det synes jeg kun godt om; de skriftkloge sagde, at vor Herre Jesus var besat af Djævelen, og jeg ser, de skriftkloge er ligesaadanne endnu.« En anden var Peder Therkelsen, som i 1842 havde faaet Ikjær-gaard efter sin Fader, Therkel Pedersen. Et Par af Underskriverne havde forsøgt at faa Audiens hos Kongen (ifølge Traditionen havde man haft Held med saadan Audiens hos Frederik 6.¹⁾); en Rejse »som var os meget kostbar«; men »vi maatte forlade Staden med Sorrig og Bedrøvelse, da det blev os nægtet at komme vores Konge og Landets Fader i Tale.«

... »Vel talte vi med nogle af Deres Kammerherrer; men den sande sønlige Tillid manglede hos os, og mulig den rette Fader-Kærlighed hos dem.« Skuffelsen males med stærke Farver: »Ach, Gud i Himlen selv forbarme sig over os og give af sin store Kærlighed vor Allernaadigste Konge og Landets Fader tilkende, hvor sørgeligt det var og er endnu for os som Sønner i Landet at rejse saa lang en Vej efter at tale med vores Fader og blive det nægtet, da det ikke var vores egen Sag, som vi rejste efter, men Guds ...«

¹⁾ L. C. Petersen, Side 19.

Der er i Bevisførelsen et Stænk af den jyske Snedighed. »... Det er dog sørgeligt for os saa mange Beboere, som er her i Sognet, der skal svare de fulde Gebyre baade til Skoler og Skolelærere for at læse med Børn i saadanne Fabler; den Betaling kan jo ikke ske af ren Kærlighed, og hvad, som ikke sker af Kærlighed, er Synd, og den, som synder med Forsæt imod bedre Vidende, er jo under Fordømmelse...«

»Vi kunde ikke anderledes, end som vi havde gjort, baade efter Guds og Deres Mts. Befaling efter den første Bøn i vores Kathechismus: at Guds Navn helliggøres ved at lære Guds Ord purt og rent, og hvor det ikke læres, der vanhelliges Guds Navn, hvilket det er os umuligt at tage Del i under Saligheds Forlis...«

Slutning.

Skønt de mange Ansøgninger vidner om, at de vakte ikke var tilfredse, saa havde de dog i Virkeligheden opnaaet, hvad de vilde: Tilladelse til at indrette sig efter deres Samvittighed, og til at benytte de gamle Bøger. Striden maatte stilne af, naar Forfølgelsen hørte op, og en ny Følelse kommer til Orde: Taknemmelighed.

Mads Andersen kender vi allerede som Medlem af »Forbundet«; han var Hovedmanden i Kampen fra 1830 (se: Fortsat Kamp mod Rationalismen), hans Navn findes jævnlig under Ansøgningerne fra Trediverne (iflg. den Afskrift, jeg har faaet overladt fra Gammel-Sole, er han Forfatteren til Ansøgningen af 3. Marts 1835¹⁾), og han fik som de vaktes Talsmand Audiens hos Kongen²⁾ (det er maaske denne, som

¹⁾ = Db., Nr. 2, Sp. 17—19.

²⁾ Sammesteds.

Traditionen har bevaret i Folks Minde)¹⁾. Da Tilladel- sen til privat Undervisning blev givet, blev det ham, som fik overladt at oplære Børnene i den rette Tro (i Raarup fik de vakte snart en fuldstændig, selv- stændig Skole)²⁾. I sit Afskedsbrev til Hans Mikkelsen, som fulgte efter ham som »Fører« (hvad han for- øvrigt ikke vilde kaldes), gennemgaar han sin religiøse Udvikling (fra han var 7 Aar!) og Stridens Forløb; beskedent omtaler han ikke sin egen Deltagelse heri, hans fremtrædende Egenskaber er: Ydmyghed, Tak- nemmelighed — »fuldtakke Gud« er et Udtryk, der forekommer flere Gange hos ham — og Kærlighed til de unge, hvem de fleste af hans Formaninger gælder.

»Min Afskeds Tid er forhaanden, og jeg venter snart at afklædes af denne forfængelige Lerhytte og at iføres et uforfængeligt og uforgængeligt Legeme og Klædebon. Jeg kan aldrig nok fuldtakke Gud for sin Naades og Kærligheds Bevisning imod mig her paa min Rejse gennem denne syndefulde Verden. Han kaldte min Samvittighed til Opvækkelse, da jeg var 7 Aar gam- mel . . . ; saaledes er jeg i min Barndom kaldet til en Arbejder i Herrens Vingaard . . . Men jeg maa beklage og begræde, at jeg blev ikke de Guds Kald lydige, men gik paa mine egne Veje efter Kødets Lyster og Be- gæringer, dog ofte imod Guds Aands Overbevisning og bedre Vidende; jeg gjorde mange Gange Løfte med Gud at ville omvende mig, men jeg maatte befinde, at Omvendelsen er ikke et Menneskes Gerning, men Guds.«

Først, da Forf. var 35 Aar gammel, blev han »fangen under Guds Dom« og kom i Sjælenød, indtil Gud »bønhørte mig med det naadige Tilsagn: du og dit

¹⁾ L. C. Petersen, Side 19.

²⁾ Db. Nr. 2, Sp. 28.

Hus skal vorde salig.« I disse Ord fandt han »Fred med Gud, og Fred i min Samvittighed« . . . »men [jeg] gik over til en aandelig Stolthed og Kundskabs Hjerne-Tro og mente, at jeg nu var noget mere end tilforn . . . [jeg] trodsede paa Guds Ord og brugte det som et Sværd til at forhindre Aandens Trang, at den ikke kunde røre eller overbevise Hjertet om dets fordærvelige Tilstand.«

Ved et Bryllup blev »imidlertid læst en Omvendelses-Beskrivelse¹⁾, som en Kone . . . havde erfaret og opskrevet . . . ; efterat hun havde modtaget Guds Naade og hendes Synders Forladelse, beklager hun sig saa vemodig og udbryder med disse Ord: Gud hjælpe mig! her staar jeg, Gud hjælpe mig!« . . . Der »opkom en stor Angst og Bedrøvelse i mit Hjerte . . . jeg gik alene i en Have for mig selv og bad . . . da bønhørte han mig og ligesom gav mig en Naade-Straale i min Samvittighed . . . det forekom mig, at jeg saa den Straale at strække sig hjem til min Hustru, og jeg kom hjem og fandt hende i en stor Bedrøvelse over hendes Sjæls Tilstand . . . og i samme Bedrøvelse fandt hun Trøst og Vederkvægelse for sin Sjæl; nu kunde vi ikke nok fuldtakke Gud for hans Naade og Godhed . . . nu skulde vi til at forkaste det Svinemask, som vi før havde lært . . .«

Efter denne — forekommer mig: ærlige — Bekendelse kommer Forf. uden Overgang ind paa en Beskrivelse af Kampen mod Autoriteterne. »Vi maatte taale baade Udpantning og Arrest . . . i 7 Aar; i den Tid blev der fældet og udgydet mange vemodige Suk og Taarer, ikke saa meget for Legemets og Godsets Skyld, men alene for Frihed, at faa vore Børn op-

¹⁾ Joh. Marie Jensdatters.

lærte i Guds Ord efter det Løfte, som er gjort ved Daaben. Men da Gud og Kongen gav os Frihed til Børnelærdommen, da blev det os forbuden at faa vore Børn konfirmeret med den gamle Børne-Lærdom i 2 Aar; nu blev denne Sorg og Bedrøvelse større end den første, men det kom altsammen fra en kær Fader. Det faldt os i Ydmyghed, Bøn og Begæring til Gud om Forbarmelse og Hjælp. Men da Gud af faderlig Naade og Kærlighed bønhørte os og gav os Frihed baade for Lærdommen og Konfirmation, og tillige Frihed, selv at holde Skoler og Skolelærere, da bekom vi en stor Guds Naade og Hjertens Glæde, som vi aldrig nok kan fuldtakke Gud og Kongen for. — Striden begyndte 1830. Friheden kom 1839 den 15. Februar¹⁾, og Børnene blev konfirmeret den samme Vinter.

Jeg blev derefter kaldet til Skolelærer (nemlig Mads Andersen) og havde den første Dag 9 Børn at undervise, nu har det i 7 Aar formeret sig til 90^{tyve}, som jeg har daglig til Undervisning, saa forunderlig har Guds Veje og Førelse været med mig. Jeg var en fattig Bonde, og desuden en læg og ulærd Mand²⁾; men jeg kan aldrig nok fuldtakke Gud, han har arbejdet med mig og hjulpet mig indtil denne Dag, han har staaet mig bi baade for Konger og Herrer, baade for gejstlige og verdslige Raad.«

»Men nu kan alt dette, som her er meldt, tilligemed meget mere, som jeg har erfaret, aldeles ikke hjælpe mig imod den sidste Fjende, som er Døden, men jeg trænger endnu ligesaa haardt til Guds Naade og For-

¹⁾ Kancelliets Skrivelse er af 15. Januar, men Afskriften (IV), som aabenbart er den, Forf. har haft, attesteres den 18. Februar; Udtrykket »denne Maaned« har foraarsaget Fejltagelsen.

²⁾ Hans Navn under »Forbundet« er unægtelig meget ubehjælpsomt skrevet!

barmelse . . . som den allerførste Gang, da Gud kaldte paa mig.«

»Men da jeg nu mærker, at min Afskedsstund nærmer sig, Svaghed og Alderdom tager daglig til, og jeg kan ikke længere vente at forestaa dette Embede, saa beder jeg Eder, I kære umyndige Børn, at I beder med mig, og for mig, at Guds Søns Jesu Christi udøste Blod maa komme mig til Gode i Dødens Stund, og at jeg maa nedlægge mit Embede med Taksigelse, naar Herren kalder . . . Det samme vil jeg ogsaa bede af Eder, I voksne Ungdom, som har nydt Undervisning hos mig, dersom I har mig kær, da beder I med mig og for mig . . . Naar mine Øjne for sidste Gang er tillukt, da . . . kan I komme til mig i det andet Liv, hvor vi uden Afladelse skal leve og prise Gud . . .«

»I, Forældre! I Husbonder og Madmødre! I har vel ikke mindre Aarsag at takke Gud . . . idet han har brugt mig som et Redskab til at arbejde med og for Eder, til Eders Børns Opdragelse i Guds Ord.«

Det lange Brev slutter med en inderlig Formaning til alle om at vise Troens Frugter i Bestandighed, »thi Fjenden sover ikke, men saar sit Ukrudt, mens Folket sover, og det værste Ukrudt, han saar, er falsk Lærdom og forføreriske Lærere«; det er hans inderlige Bøn til Gud, at han vil give dem »Lærere efter min Bortgang, som kan lære og lede Eder formedelst den sande Lærdom og Visdom, men ikke efter Fornuftens Kundskaber og Forstand, thi Fornuftens Lærdom og Lærere opblæser, men Aanden alene levende- og retfærdiggør.« Forf. advarer sine Disciple mod »den blotte historiske Kundskab, som bliver alene i Hovedet, men lader Hjertet blive uforandret. — Glem derfor ikke daglig at ransage og prøve Eders Sjæls Tilstand,« . . . »thi ligesom en Bonde ikke dyrker sin Ager og be-

saar den med ren Sæd, for at den skal blive i Jorden, men for at den formedelst Guds Velsignelse skal bære rene Frugter, saaledes . . . har Gud heller ikke . . . dyrket Eders Hjerters Agre . . . og udsaaet sit Ords sande og rene Sæd paa (o: af) anden Grund, end at det skulde bære rene Frugter formedelst Troen paa Jesum Christum.«

Som Tiden gik, blev de, der havde ført Kampen og lidt for deres Overbevisning, gamle; i 1842 overdrog Therkel Pedersen Ikjærgaard til sin Søn Anders Therkelsen, som var gift med en Datter af Mattias Nielsen. Om den Ærbødighed, hvormed de gamle betragtedes, vidner Gravskriften (IV) over »2de Ægtefolk, navnlig: Therkel Pedersen, født i Korning Aar 1784, døde i Ikjær 22. September 1851 . . . og hans Hustru Marie Katrine Christensdatter, født i Engum 2d. Feb. 1784, døde i Ikjær 23de Novb. 1850 . . . [Han] fandt ind til den himmelske Port, hvilken straks blev oplukt for ham, da han bankede, og hans Frelser . . . kom ham imøde med disse Ord: Du fromme og tro Tjener (o. s. v.). [Og hun] staar aldeles brudepyntet for hendes evige Brudgom . . . Og nu sande Triumpherende fremtræde med hverandre imod deres Modstandere og byde dem Trods, sigende: Her ser I nu os, som I har foragtet i vores Liv; nu frydes vi, og I pines . . .«

(Saadanne Gravskrifter var vistnok efter Herrnhutternes Skik beregnede paa at skulle oplæses af Degnen ved Begravelsen.)

De »stærke Jyder« gør sig ikke mere bemærkede udadtil, men lever tilbagetrukket fra Verden. Anders Therkelsen mistede sin Hustru 23. Februar 1857, og Brevet (VI) er fra det følgende Aar; det er fra en Mand,

der forstaar at skrive for sig. — Haandskriften er fin og sirlig (netop paa Grund af dens Flothed er baade Udskrift og Underskrift umulige for udenforstaaende at tyde). Brevet er til Ane Kathrine Madsdatter, der var Søsterdatter af hans afdøde Hustru; det er vel det nære Slægtskab, som for deres Slægtninge stod som en Hindring for det paatænkte Ægteskab (som da ogsaa blev opgivet), og dette Forhold danner Baggrunden for Brevet.

Anledningen til Brevet er, at Forf. maatte rejse fra Gammelsole uden at sige Farvel til sin Veninde »efterdi Mads, da jeg spurgte ham ad, ikke ret gav mig Frihed, han forbød det ikke, men han gav heller ikke Forlov.«

»... Med Tvivl tænker jeg paa dig . . . det er, ligesom min Aand, naar jeg sover, leder efter den, som den elsker . . . ; jeg længes mange Gange efter min lige (som Adam, da han var skabt) . . . men intet er dog umuligt for Gud . . .«

Tonen i Brevet er iøvrigt ikke blot religiøs, men ogsaa i nogen Grad fjern fra denne Verden. Begyndelsen lyder:

»Kære Veninde! Jeg mindes om, at Verdens Ende er nær, vi er allerede langt over Halvdelen i det sidste 1000 Aar, der er omtrent ikkun 164 Aar tilbage, det er fornødent for en Kristen at tænke sig om og være beredt . . . lader os, min kære Veninde, som i et Samfunds Baand bede med og for hverandre den korte Tid, vi skal være paa denne syndige Kreds . . . Gid ingen af os selv skulde vælge, men henstille Sagen til ham, som raader alle Ting . . . Vil Gud, at jeg eller du skal gaa Evigheden imøde i vore unge Aar eller blomstrende Dage, da ske hans Vilje. O, hvor skal vi

da i al Evighed love og prise Gud uden Ende og staa prydede for Lammets Stol, jo før, jo kærere, den Dag bliver den bedste Bryllupsdag. Gud være med dig!«

Litteratur,

særlig omhandlende den jyske Vækkelse og dens Forbindelse med andre religiøse Retninger.

A. Chr. Bang: Hans Nielsen Hauge og hans Samtid, 2. Opl. Kristiania 1875.

Louis Blauenfeldt: Sennopstræets Rod (kirkel. Forening f. Indre Miss.), Kbhvn. 1913.

Dannebrog (Jac. Chr. Lindberg), 1841.

J. Elbæk: Jens Jørgensen Bjerregaard, Horsens 1906.

Sigurd Elkjær: Hans Nielsen Smed, Nyt nordisk Forlag, Kbhvn. 1918.

Fallesen: Theologisk Maanedsskrift (og Magazin f. Religionslærere) 1803, ff.

Johs. Gøtzsche: Dømmerne, Aarhus Stiftstidende 23/9 1923.

A. Fibiger: Hans Nielsen Hauge i Danmark. Kbhvn. 1924.

Kn. Heiberg: Zinzendorf og Brødremenigheden i Theolog. Tidsskrift, Ny Række, IV, 1902—03.

Ludvig Helweg: Den Danske Kirkes Hist. efter Reformationen, II, Kbhvn. 1855.

Frands Holm: De »stærke« Jyder (efter Schrøder, Koch og M. Sørensen) i Dansk Folketidende, 18. Aarg. 1913.

Iris og Hebe (N. Blicher), 1802.

L. Koch: Den danske Kirkes Historie i Aarene 1801—17, Kbhvn. 1879—80.

L. Koch: Den piet. Vækkelse i Jylland, Kirkehist. Saml. 3, II, 1877—80.

L. Koch: Lægmands Deltagelse i Kirkens Arbejde i det 19. Aarh. Kirkehist. Saml. 4, V, 1897—99.

L. Koch: Præster og Menigheder i Oplysningstiden, Kirkehist. Saml. 5, III, 1905—07.

L. Koch: Oplysningstiden i den danske Kirke, 1770—1800 (udg. af Selskabet for Danmarks Kirkehist.), Kbhvn. 1914.

Jørgen Lundbye: Brødremenighedens Mission i Jylland, 1802—07. Kirkehist. Saml. 5, I, 1901—03.

da i al Evighed love og prise Gud uden Ende og staa prydede for Lammets Stol, jo før, jo kærere, den Dag bliver den bedste Bryllupsdag. Gud være med dig!«

Litteratur,

særlig omhandlende den jyske Vækkelse og dens Forbindelse med andre religiøse Retninger.

A. Chr. Bang: Hans Nielsen Hauge og hans Samtid, 2. Opl. Kristiania 1875.

Louis Blauenfeldt: Sennopstræets Rod (kirkel. Forening f. Indre Miss.), Kbhvn. 1913.

Dannebrog (Jac. Chr. Lindberg), 1841.

J. Elbæk: Jens Jørgensen Bjerregaard, Horsens 1906.

Sigurd Elkjær: Hans Nielsen Smed, Nyt nordisk Forlag, Kbhvn. 1918.

Fallesen: Theologisk Maanedsskrift (og Magazin f. Religionslærere) 1803, ff.

Johs. Gøtzsche: Dømmerne, Aarhus Stiftstidende 23/9 1923.

A. Fibiger: Hans Nielsen Hauge i Danmark. Kbhvn. 1924.

Kn. Heiberg: Zinzendorf og Brødremenigheden i Theolog. Tidsskrift, Ny Række, IV, 1902—03.

Ludvig Helweg: Den Danske Kirkes Hist. efter Reformationen, II, Kbhvn. 1855.

Frands Holm: De »stærke« Jyder (efter Schrøder, Koch og M. Sørensen) i Dansk Folketidende, 18. Aarg. 1913.

Iris og Hebe (N. Blicher), 1802.

L. Koch: Den danske Kirkes Historie i Aarene 1801—17, Kbhvn. 1879—80.

L. Koch: Den piet. Vækkelse i Jylland, Kirkehist. Saml. 3, II, 1877—80.

L. Koch: Lægmands Deltagelse i Kirkens Arbejde i det 19. Aarh. Kirkehist. Saml. 4, V, 1897—99.

L. Koch: Præster og Menigheder i Oplysningstiden, Kirkehist. Saml. 5, III, 1905—07.

L. Koch: Oplysningstiden i den danske Kirke, 1770—1800 (udg. af Selskabet for Danmarks Kirkehist.), Kbhvn. 1914.

Jørgen Lundbye: Brødremenighedens Mission i Jylland, 1802—07. Kirkehist. Saml. 5, I, 1901—03.

Jørgen Lundbye: Herrnhutismen i Danmark, det 18. Aarhundredes indre Mission, Kbhvn. 1903.

H. Melbye: Enkelte Træk af de relig. Bevægelser i Danmark i det 18. og 19. Aarh., Odense 1860.

Thomas Nielsen: En Skildring af de stærke Jyder. Vejle Folkeblad 13/7 1888.

Den nordiske Kirke-Tidende (J. Chr. Lindberg), 1834.

F. Nygård: Kristenliv i Danmark gennem 100 Aar, Kbhvn. 1897.

L. C. Petersen: Erindringer fra en Præstegerning blandt de stærke Jyder, Kbhvn. 1923.

L. Schrøder: Peder Laurssen Fredensbjerg, Nordisk Månedsskrift for folkelig og kristelig Oplysn. 1879, II, Odense.

L. Schrøder: Om Brødremenighedens Betydn. for Folkelivet i Danmark (udg. af Kirkel. Samf.), Kbhvn. 1902.

L. Schrøder: Peter Larsens Liv og Gerning (udg. af Kirkel. Samf.), Kbhvn. 1902.

O. P. H. Larsen Skråppenborg: En kort Afhandling om gudelige Forsamlinger. Odense 1837.

Marius Sørensen: Bidrag til den jyske Opvækkelses Historie. Kirkehist. Saml. 3, III, 1881—82.

Rasmus Sørensen: Et Ord om gudelige Forsamlinger. Kbhvn. 1832.

